

բայ ասորի 1846—7ին Ռուսահայոց անդամակի
թերթը “Կովկաս” (էջ 431—4):

Ար մնայ միայն վերցրեալք եւ հասորին վեր-
ջին գլուխը “Կերտեա Ե. կիթ. Եւ իւր Ռուսահա-
րանք” (էջ 435—94): Յփոխ 1847ին քոյերա տի-
րեղով “Կերտեա նախ արականից ուսուցիչներն ու ա-
շակերտներն եւ դպրոցը իսկ մնաց միջին յաշիւը
տարւոյ Յունիս ամիսը: Այս միջինի հիմանը “Կեր-
տեա” Լուսարարութեան, ժողովն (էջ 438—40), որ
նոր կանոնադրութիւն մը ծրարեց (էջ 441—45)
եւ ուրիշ պատրաստութիւններ տեսաւ: Դպրոցը
կրկին բացուեցաւ 113 աշակերտով 1848 Սեպտեմ-
բեր, որ առթիւ “Բան հանդիսաւոր” (այս. էջ
449—52) խօսեցաւ Կարապետ վրդ. Հասնադարեան
վերջին, որ պլլուստ ալ ծանօթ անհնաւորու-
թիւն մըն է իրեն հրատարակել պատմաբան ի
տարիք եւ հիմնող Նուար — Հասնադարեան վար-
ժարանի ի Վ. Պոլսի, կարգուած էր վերառեալ
վարժարանին (էջ 455 եւն), բայց երկուր չկեցաւ:
1850ին Յաճկաստան փոխելովն, Դպրոցին համար
այս ժամանակ բազմութիւն նոր կանոնադրութիւն
ներ կազմուեցան, որոնցմէ չորս ծրագիր լայս
տեսած են զորին մէջ (էջ 459—67): Պետրոս
Հանեանց միայն 40—50 որ կարճատեւ տեսու-
թիւն ժողովն (էջ 467 եւն) որ բնական է որոշ
արդիւնք մը չէր կրնար ունենալ: Այն ետք կու-
րայ “Յանուարին Տէր Գարեգին քահանայի
Պատկանեան” (էջ 473 եւն): Այս 1850 տարիով
էր փակուի գիրքը՝ թղթակցութեամբ Դաւթի
Խերդկեանց, Յակոբայ Կարինեանց եւ Միքայէլի
Պատկանեանց, որոնց կից է ծրագիր մ'ալ կանո-
նադրութեան (էջ 481—4) Եւ նման թղթերով:
Նոյն տարին աշակերտութիւն րը 300, դպրոցի
ծախքը 2600 րպ.: Պատմութեան շարունակու-
թիւնը պիտի բերէ դրոշմայ երկրորդ հատորը:
Գիրքը նախաւած է, ինչպէս նախան էր,
Կերտեա Ե. յիշատակին: Ճախաւք էր զարգարէ
դպրոցին սկզբնական շէնքին նկարը, մէջն ալ կան
զարմաւ իրիւս յատկապէս՝ դպրոցի ստորին
եւ վերին յարկերուն: Գարմաւ նկարներ “Կերտեա
Ե. կիթ. Եւ Կիրմայ եւ Յովհ. Կարեցի կաթողի-
կոսաց, Կիրմն ալ երկիւղեան նմանահանութիւն մը
իսկապէր կոնգակի “Կերտեա Ե.” (1852 Սեպտ. 26 թուա-
կանս) ուղղուած Դաւթի Թաճմանեանց, Դաւթի
Խերդկեանց եւ Գերբը Ռուսահայոց — Մանգի-
նեանց հոգաբարձուներուն: Նկարները Մոսկուա
պապարուած են Գր. Զանգեանցի ինժեմով:

Հ. Ե. Ե.

ՄԱՐԿԱՐԵ

ՆԱԲ ՀՐԱՏԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

17. ADOLPHE D'AVRIL. — Relations de l'évêque de Sidon. — Les Jacobites. — Rapport sur les deux patriarches arméniens et leur nation: „Revue de l'Orient chrétien“. III. (1898), Nr. 2, P. 200—18, Nr. 3, p. 328—34.

18. C. OLYNTHUS GREGORY. — The Sultan's Mandate, an Armenian Romance. London 1898. 8° pp. 442.
19. H. MAPP'P. Ана, столица древней Армении, Москв, 1898 (Նախ ի գիրք Երտոսյա Սոսոյսի, 200 ամանի, էջ 197—222). — H. MAPP'P. Этнология дауха термано-Армянского феодального строя. Petersburg. 1898, 8° pp. 12, (Նախ ի գիրք) Занесено восточ. общ. д. изд. русск. арх. Общ. XI, 165—174.) — Միջնաշխ կատարած-
նոր նոյն տեղը, XI, 298—304.
20. M. STRECK. — Das Gebiet der heutigen Landschaften Armenien, Kurdistan u. Westpersiens nach den babylonisch-assyrischen Keilschriften, Ի թիւ-
թիւ Zeitschrift für Assyriologie, ed. Carl Bezold, Weimar, XIII. 1 Hft (1898, Sept.) p. 56—110.
21. REPORT of a Conference held in St. Martin's Town Hall (19. May 1897). London 8° pp. 40, Pl. 2 — HANDBOOK of the National Conference of British Societies working for the relief of Armenian Distress, meeting at Cardiff (22—24 Sept. 1898.) Carnovon 8° pp. 31, Ill. 2 — PROCEEDINGS of the Conference . . held in Cardiff etc. Bongan, 8° pp. 23.
22. ՍԵԻՐԱՅԵԱՆ ԵՊԳ. ԱՐԻՍՏԱՅԵԱՆ, Յովհաննէս եպիս-
կոպոս Երեւանի մանցի Կնսպարութիւնը: Պետրոս.
1898, տպ. Ե. Բ. Լիւնցման փոքր 8°, էջ 262+2:
Գինն է 1 րպ.:
23. ՆՐԻՅԵԱՆ Դ. ԱՂԵՍԵԱՆ, Պատմութիւն 75ամայ
գործութեան Ներքսեան կայոց Կողմեր Դպրոցի ու ի-
թիւնը (1824—1899): Կատող Ե. (1894—1895):
Վեց պատկերով: Հրատարակութիւն Կողմարձու-
թեան Դպրոցի: Տփլ. տպ. 8. Մարտ 1898, Մեծ Զ.
էջ 436: Գինն է 2 րպ.:
24. CONYBEARE F. C. The Armenian Canons of St. Sahak Catholics of Armenia (390—439 A. D.), Ի թիւթիւն
„American Journal of Theology“, 1898, Dec. p. 828—
848.
25. CONYBEARE F. C., HARRIS RENDEL J., and LEWIS SMITH A., The Story of Ahikar from the Syriae, Arabia, Armenia, Ethiopia, Greek and Slavonic Versions. London 1898, 8° pp. LXXXVII+182+74.
26. ԹԵՂԵԱՆ Ե. Զերական-Հոնքրարան: Մանկա-
պարտէզներու եւ Ժողովոցներու համար. Վ. Պոլսի,
Տպ. Ե. Մատթ. 1898. 8° 32. Գինն է 2 դր:
27. Կ. Ա. ՊԱՐՈՆԵԱՆ համազգային օրացոյց Առեւտրան
Որսանոցին (համառոտ): Վ. Պոլսի. Տպ. Ե. Մատթ.
1899: Փոքր 16° 80. Գինն է 40 փարս:
28. Գ. ՊԱՂԱՅԱՆՈՒԹԵԱՆ — Նոյնն ընդարձակ. Վ. Պոլսի
1899, Փոքր 16° 304: Գինն է 100 փարս:

17. Adolphe d'Avril. Relations de l'évêque de Sidon. Les Jacobites. Rapport sur les deux patriarches arméniens et leur nation. Առ այնպիսի էր կարեւորութեան որ մեծ բան մը չէ, որչափ ամբողջութեան համար էր յիշեցը յուսուած, որ Գաղղիէէն թարգմանութիւն է հին Ժ.Ձ. գաղղի. տեղեկատու ընդարձակ նամակի մը, Նամակին գրողն է Սիգանի եպիսկոպոս Lénard Abel, որ Սեբաստա Ե. քահանայապետին կողմանէ նախկին խաբուած էր Արեւելք, եկեղեցացի միութեան գործին յաշիւութեան համար: Նախ-
բախը 1587 տարւոյ Ապրիլի 19 թուականու էր
գրէ այս տեղեկութիւնները, որոնց վերջին մասն
ամբողջովն կայոց եկեղեցւոյ մասին է: Գաղղիէն
նախնարար իտալերէն լեզուու գրուած եւ շատոնց
արդէն լայս տեսած էր. (S. Baluzzi Tutelensis Mis-

cellanea, ed G. D. Mansi, Lucae 1764, Tomus VI, p. 150 ff.) Այժմ յօդուածին հեղինակը բաց ի այն տպագրութենէն՝ քանելով ձեռագիր օրինակ մ'առ Վիեննայի գիտնաց մէջ (Rangoni հասարակութիւն) կը հրատարակէ նոյնը՝ գաղղիներէն թարգմանութեամբ ու քանի մը ծանօթութիւններով:

Հաստ մեծ կարեւորութիւն չունի, բոկնը, այս տեղեկատու գրութիւնը, բայց եւ այնպէս մեր եկեղեցական պատմութեան համար քանի մը օգտակարութեան արժանի կէտեր կը պարունակէ: Նուիրալը կը պատմէ իւր ունեցած բանականութիւնն ու թղթակցութիւնն ժամանակին կաթողիկոսաց հետ՝ Թէ Էլմիածնի (Գրիգոր) եւ Թէ Սոյց (Խաչատուր եւ Ագարիտ), յիշելով նաեւ քանի մ'ուրիշ նշանաւոր անձնուորութիւններ, Պետրոս Կարկանէի, Յովհ. Եպ. Ջէլիճեանի, Տիրատուր եւն: Թատկայեւ կը նկարագրէ Սոյց աթոռն եւ անոր հնութիւնները՝ բազմաթիւ արժանապատ ուեւ տարածները, երկու տասնամաշուշը ծանրանկարով զարդարուած, եւն: Էլմիածնի կաթողիկոսութեան իրաւասութեան ներքեւ 260.000 տուն հայազգի կը հաշուէ, իսկ Սոյց՝ իւր 20.000 տուն, եւ այլ այդպիսի մանր տեղեկութիւններ: Հ. Թ. Տ.

18. C. Olynthus Gregory. The Sultan's Mandate. Վերջին տարիներս մեր ազգին ու աշխարհին մասին հրատարակուած գրութիւնը արդէն ինչպէս մը կարմին, ամէն տեսակէն ու ճիւղէն, զուտ ուսումնական երկերէն մինչեւ վիճակական-քաղաքական հրատարակութիւնք: Սակայն բաց մը կը մնար միշտ, զոր լեցնելու կը սիրէ՝ որչափ գիտնէր այս առաջին անգամ՝ առաջնակայ երկու: «Հայկական վէպ» մըն է գիրքը, ճամբարի վէպ մը, բայց ոչ այս բառին յատուկ իմաստով: Գրքին պարունակութիւնը կրնանք բացատրել հասարակութեան այնպէս: Անդրանի նկարագրութիւն մեր պատմական նորագոյն եւ տիրապդին շրջանին՝ վէպի ձեւով: Եւ այն է արդէն հեղինակին դատածը: Վէպի ձեւը պահելու համար՝ տեղեկուած է պատմութիւն մը բազմատեսակ նկարագրով քարծոյ անձանց, եւ հանգամանքներն ամէն իւր ու ամբողջութեամբ նկարագրելու համար՝ գործողութեան տպարկը փոխադրուած է այլեւայլ տեղեր, զիւստարարար չորս մեծ միջավայրեր՝ որոնց համեմատ վէպն ալ կը բաժնուի չորս մասի: Այս մասերն են՝ Տրպալիզն, Կարսին, Վան-Արարատ ու Անդրանի: Բնական էր որ վէպին մէջ հիւսուէին բազմատեսակ տեղեկութիւններ աշխարհագրական, պատմական եւն՝ հին ու նոր: Իբրեւ վէպ՝ գործող անձինք ու իրենց գործունեութիւնը տեղեկուած են: Եւ վէպին՝ ինչպէս որոշ կը յայտարարէ հեղինակը՝ ջանացած է նաեւ վիպասանութեան մէջ ճշգրտապատու՝ ըլլալ, ներկայացնելով ու նկարագրելով միայն իրական կեանքի պատկերներ, եւ խորշելով չափազանցութենէն ամէն գէպքի մէջ, Իւր գործքին համար աստաճ առատ կը գտնէր նորագոյն ժամանակի եւրոպական հայկական մասնաշաղկարութեան մէջ, զոր ինքնավար ուսումնասիրած ու գործածած է: Թերթիւ ուսումնական նկարագիրը չի ներեր՝ երկարադրին նկարագրել վէպու: Ուստի կը կնքենք

մեր համառօտ տեղեկութիւնը հեղինակին յաւաքարանական սախարհագրութեամբ: «Իմ նպատակս եղած էր ներկայացնել ոչ միայն գրաւիչ պատմութիւն մը, այլ նաեւ հետաքրքրական պատկեր մը պատմական, աշխարհագրական, բնիկական, անտեսական եւ քաղաքական հանգամանաց Հայոց աշխարհին: Լեւոր յաճախ երկնած է, եւ ծնած՝ անձին մուկ մը: Կը յուսամ որ ծնունդն աւելի կարեւոր բան մըն է:» Այլ միայն կրնայ յուսալ հեղինակը, այլ հաստատ համոզուիլ՝ որ իւր երկնածն աւելի եւ շատ աւելի բան մըն է: Հ. Թ. Տ.

19. Н. МаррЪ, Ани столица армянской Армении. 3 տետրակ ունինք առջեւնիս ծանօթ հայադիտիս գրքէն, երբեք ալ համառօտ բայց հմուտութեամբ գրուած: Առաջինը ամէնէն աւելի ճշգրտակի՝ կը նկարագրէ Բագրատունեաց մայրաքաղաքն՝ Անի, հաջորդաւոր նաեւ այժմ իւր աւերակներովը: Հայադիտիս մասնաշաղկարակն սիրելի էր այս նիւթն, իրեն՝ որ քանի մ'անգամ այցելած է աւերակաց եւ պեղումներ բըծած հնագոյն Անի յերեւան բերելու համար: Պատմական-հնարաւորական տեսութիւն մըն է գրութիւնն՝ ութը մասի բաժնուած, եւ յոյս տեսած մեծ գործքի մը մէջ՝ որմէ նաեւ առանձինքն հանուած է: Այս մեծ գործքն է անշեւական արդէն հանրատեսիլով «Եղարարական օգնութիւն», որուն առաջին տպագրութեան մասին (տպ. Մոսկ. 1897, 8⁰ էջք ԽԷ+754+128) բնագրական խառնեցաւ թերթիս մէջ (համե. Կ. Տիրանի յօդուածը՝ «Հանդէս», 1898, էջ 51—57, 114, 147—151, 211—213): Առաջին տպագրութեան մէջ չկայ հայադիտիս «Անի» գրութիւնն, որ նոյն գործքին երկրորդ բարեփոխաւ տպագրութեան (Մոսկ. 1898, 8¹ էջք Ա—V+LXXX+624+173) զիւստար գաղղիներէն մին կը կազմէ: Գրաւելով անոր 197—222 էջերը՝ Գրութիւնը զարգարուած է եօթն գեղեցիկ պատկերներով, որոնք Անույ քանի մը զիւստար յիշատակարանները կը ներկայացնեն, ի միջի այլոց՝ Պարապետ, մի մասը, Կաթողիկէն, Աւարելոց եկեղեցին, Ս Թակիբալ մենաստանը, Բագրատունեաց պալատը՝ եւ ուրիշներ, ամէն ալ յաշու:

Երկրորդ տետրակին նիւթն է Հայկական նախարարական՝ աւելի ճիշդ բերելով աւատական՝ գրութեան երկու յատուկ բացատրել բառերու ստուգաբանութիւնը: Այս յօդուածն ալ նախ յոյս տեսած է Ռուսական Հնախօսական բնիկութեան տեղեկագրոց մէջ (Հատ. ԹԱ, 165—174) եւ ապա առանձին հանուած: Ստարագրուած է յօդուածն 1898 տարու Մարտին: Հայադիտը կը քննէ յատկապէս սեպտեմբեր եւ օգոստոս բառերը՝ ճշգրտելով անոնց ստուգաբանական ծագումը: Հայադիտն արդէն նոյն յիշատակագրոց մէջ (Հատ. Ե, 286—89) հրատարակած էր յօդուած մը՝ «Հայոց Սեպտեմբ. եւ Օգոստոս Սեպի բառերի ստուգաբանութիւնը» որ յոյս տեսաւ նաեւ թերթիս մէջ («Հանդէս» 1892, էջ 164—5): Այն տեղ գրուած մերկութիւնը հաւանական չէրեցանու որիչ հայադիտը մը՝ Հիւսիսանի (համե. «Հանդէս», 1894, էջ 354—5), Այժմ՝ ներկայ յօդուածովս կրկին կը դառնայ Ն. Մար. յիշեալ ինքզինքն զննութեան, այս ան-

գամ քննութեան մեջեղով նաեւ «Մախարան», եւ յարակից կէտերը:

Երբորդ տետարակը՝ Ռուսական Հնախօսական Ընկերութեան յիշեալ տեղեկագրող մէջ (Հար. ԺԱ. 298—804) հրատարակուած շարք մը փորրիկ յօդուածներ կը պարունակէ: Առաջինը (էջ 298—300) քննութիւն է հիւսիս, հիւսիս-արեւմուտ, եւ հիւսիս-արեւելքի (էջ 300—302) մեր նախնեաց յամախ յիշուած «Թուրքաց երգող» մասին է. քննելով այս «Թուրքաց», առաջինան իմաստը, իսկ երբորդը ուսումնասիրուած Զուլաթարդի առ Փ. Միւլլէր գրած մէկ նամակին (տես WZKM, 1897, p. 294—6) մէջ յուզուած խնդրոյն մասին:

Բաղձալի եր մեջ այս երեք տետարակներն ալ հրատարակուած տեսնել հայերեն թարգմանութեամբ: Հ. 8. 8.

20. M. Streck, Das Gebiet der heutigen Landschaften Armenien, Kurdistan und Westpersien nach den babylonisch-assyrischen Keilinschriften. Երկիր մ'որ գարեհուր ընթացքին մէջ այնչափ բազմաթիւ արկածներու թատր եղած է, անկարելի է որ իւր արտաքինն անփոփոխ պահէ: Հին սերնդոց ու ազգաց հետ կ'իյնան նաեւ քաղաքներ ու բերդերը, նորերուն կը յաղթեն նորագոյններ, յամախ բոլորովին հողաթափ ու անհետ ընկնով հնագոյնները: Այնչէսեւս գիտութեան գործընէ եւ աւերակներ զոյգուել, հողաբլուրները պիղծել ու յայտնել հնագոյն շինուածոց գարեհուր ծածկուած մնացորդները, որոնք յանկարծ կու գան նոր լոյս մը սփռել իւր մշտութեան մէջ թաղուած անցեալէ մը վրայ: Մեր աւերակաշատ աշխարհին վրայ բաւական ծանօթութիւն կու տան՝ բազմաթիւ յիշատակարանաց հետ՝ նաեւ մեր պատմագիրը: Սակայն այս ամէնը կը համին հազիւ: Գար յ. Բ. ի: Անկէ վեր՝ ցածրաւ եւ աղբիւրները, ջրանքի որ կանոնաւոր պիտի մտնէր շին եղած: Բայց ի հասուցիտր տեղեկութիւններէ՝ կը մնայ մեղի գտնել որքէ՝ բաւական յորդ աղբիւր մը, այսինքն՝ արձանագրութիւնքն ընկի աշխարհին (Ուրարդեանց), բայց ոչ նուազ նաեւ Ասորեանեայց: Վերջնայ տեղեկակալ իշխանութիւնը գարեհուր միակ համագոր հակառակորդ մ'ունեցաւ՝ Վանի ուրարդեան իշխողները, եւ գարեհուր տեւեց փոփոխ բարեփոխ երկու կողման աշխարհակալական մրցում:

Բնական է որեւէ որ Ասորեանեայց բազմաթիւ յիշատակարանաց մէջ առատ նիւթ գտնուի մեր աշխարհի Ուրարդեան շրջանի պատմութեան եւ աշխարհութեան համար: Ահա այս նկատմամբ զգալիար ձեռնարկ մըն է Էռերէ գիտական ինստիտուտէ կրնի՝ որ առկային շարունակելի է, լոյս տեսած Բեյքոյի արտադրական թերթին մէջ սա խորագրով՝ «Այժմու Հայոց աշխարհի, Բարձրասանի եւ Արեւմտեան Պարսկաստանի աշխարհներն ըստ բարեկենդան-ասորեանեայ բնականութեանց», նպատակ ունենալով քաղել եւ ի մի ամփոփել նոյն յիշատակարանաց այն ամէն տեղեկութիւնքն որ յիշեալ աշխարհաց մասին են: Գրութեան գլխաւոր նպատակն աշխարհագրական է, սակայն նոյն իսկ այս աստղը ժողովելու համար

պէտք էր անյիշատակ շփոթուլ այն գեպքերն՝ որոնց աւանգդ քանդակը կը յիշեն այն աշխարհներն, քաղաքներն ու աւաններն: Ասով աշխարհագրական ու պատմական տեղեկութիւնք հիւստած են անընդհատ՝ ինչպէս նոյն յիշատակարանաց՝ նոյնպէս առաջիկայ երկարութեան մէջ՝ որ՝ աւելորդ է ըսել՝ մասնագիտի հմտութեամբ գրուած է:

Առ այժմ միայն մէկ մասը լոյս տեսած է, ուր կը նկարագրուին՝ (Մասն Ա.)՝ Նայիրի գետաւանքը (Միջագետք եւն), եւ՝ Բէր Բ. Մասնի Վանայ ծովուն արեւմտեան եւ հարաւարեւմտեան կողմանէ: Վերջինս շատ ընդարձակ է եւ բաժնուած այլեւայլ հասանելի, ուր կը նկարագրուին՝ ու Բաւ-Ջամանի, Զուլաթար, Նիկորիս եւ Ուրու. Բ. Կաշարի եւ Նիքու. Բ. Կիլիսի եւ Կուրի (Կուր-աթ) եւ Գ. Իսալ, Աշշ, Կուրու, Բիգանի, Նալ, Նամանու, Միլիսու, Սուիս, Գայայեի, Տու-նուր եւ Ամանյաուրի:

Ար շատանաք հոս այս համառօտ տեղեկութեանց. վասն զի՝ նկատելով ձեռնարկին կարեւորութիւնն ու մեծ յարգը, մտադիր ենք՝ թէ՛ ոչ ամբողջական թարգմանութեամբ՝ գտնել քաղաքները կէտերը ծանօթացնել թերթին մէջ մեր ընթերցողաց թէ առաջիկայ երկարութիւնն եւ թէ իւր շարունակութիւնն, երբ լոյս տեսնէ:

Հ. 8. 8.

21. Report of a Conference held in St. Martin's Town Hall եւն Երեք տետարակներ տխուր՝ լոյս տեսնել քաղաքները պարունակութեամբ տխուր՝ իրենց նկարագրութեամբ անթիւ թշուառութեանց անանկաց, այլեւայլ ու բոլոր. քաղաքներէ՝ այն կողմէն որ կը ցուցնեն թէ ընդ պակիւր նաեւ մեր օրերուն մարդասեր սրտեր, որոնք կը ջանան գտնել մասամբ անքիւլ ցուտն ու աղէտը: Երեք տետարակներն ալ տեղեկութիւններ կու տան այլեւայլ երկիրներուն նպատամաստոյց ժողովներուն գործունեութեան վրայ: Առաջինը բաւական հին է՝ Նոր եւ վերջին երկուքն՝ որ արեւելք գումարուած ժողովքին տեղեկատուութիւնքն են: Ասոնց առաջինը մէկ նկարագրուած են գլխաւորաբար Բրիտանական մասնաժողովներու գործունեութիւնն, անոնց հաւաքած նպատակն ալ բաշխուած: Իսկ վերջին տեղեկութիւն կու տայ նոյն ժողովքին ընթացքին ու խօստած բանախօսութեանց մասին: Ազգային ջանքի մը թերթերն աղէն տեղեկութիւն տուին այս տետարակներու պարունակութեան եւ նպատակ գործին մասին:

Հ. 8. 8.

22. Մեղր-Իս Եղի. Արեւոյն, Յովհաննէս Կպիտիպոյ Եւսիսթանեանցի կենսագրութիւնը: «Որչափ թմաւորման է լինում գիշերային միտումներն, այնքան աւելի փայլուն են երեւում շողարձակ աստղերը, կ'ընէ Հեղինային՝ սկսելով մարգարէ կենսագրութիւնն, որ՝ «տխուր շրջանին» մէջ ալ կրցաւ՝ յարգել եւ համարել իւր մտաւոր կրթութեամբն, ուսումնասիր բարոյքն ու գրականութեամբն: Եւսիսթանեանցի երկհատոր Մարգարէութիւնն Դավանիին հինգ նահանգայ 1842ին լոյս տեսած՝ հանգրեւ ամէն թերակատարութեամբն՝ է եւ պիտի մնայ անմոռաց յիշատա-

կարոն մը։ Այսպիսի անձի մը կենսագրութիւնն՝ որ իւր կենաց մեծագոյն մասը իշխածին անցուցած է, նաեւ իւր անգամ Սինդոքին, չի կրնար չըլլալ՝ զոնէ մասամբ միանգամայն պատմութիւն իշխածնի եւ ընդհանրապէս Վոլգայի Հայոց մասու որ վերածնութեան գարտ առաջին կիսուն։ Այս է նաեւ առաջինը կենսագրութեան ընդհանուր նկարագրիւր, ուր նկարագրուած կը գտնենք ժամանակին տխուր հանդիմանքներն՝ զիստաւարար լիշխմանը։ Կենսագրութեան գլխաւոր տղերքն եղած է Հաճախութեանցի նամակներն՝ իւր գրած եւ ընդգրկած նամակներն, որչափ կըցած է մեծաւ շահութիւնութեամբ՝ գտնել ու դործածել Արիստոքլի։ Սեդրակեան։ Եղարէ ծայր լին է կենսագրութիւնն ընդարձակ ու համառոտ նամակներ, որոնք կենսագրութեան ընթացքին մէջ հիւստուած է հրատարակուած են։ Համառոտ ըսելով՝ ամեն կողմանէ յարգի գործ մըն է՝ առանձնականի մը կենսագրութեանն ակնի մը, լքանի որ նամակներն յարգի յիշատակներն ալ են՝ Վոլգայի Հայոց պատմութեան առաջ անաղձ մտաւարարներով։

Բուն գործը կամ կենսագրութիւնը (էջ 1—211) վեց զգույր բաժնուած է։ Ղերբ կը փակն բաղմամբ իւր «Ճանութիւններ», (էջ 212—262) որոնք նոյնպէս բաղմամբ իւր նամակներ կը պարունակեն։ Առաջին զգույր (էջ 1—19) կենսագրական ծանօթութիւններ կը պարունակէ։ Երկրորդ Հաճախութեանցի Հարգի գրած ծնած է 1799ին, իւր կրթութիւնն առած գլխաւորապէս Գ. Պոլեմիէր ան նուիրակ Առաւելաւոր եպիսկոպոսի, որմէ 1820ին ապրիլի մէջ ձեռնադրուած Փիլիպպոս Պոլեմիէր։ Առաւելաւոր, ակնկալ նաեւ յունարէնի, իշխածնի գաղափարով, 1826ին ձեռնադրուած քահանայ եւ 1828ին վարդապետութեան աստիճանն ընդունած։ Անկէ ետք 1841ին եպիսկոպոսանալով՝ 1843ին Վրաստանին Հայոց նուիրակ դառնալ է Տփլիզ։ Հաջորդ յիշատակը 1841ին վախճանութեան ընդունելով Հարգի գրած, եկեղեցւոյ արեւմտեան գրան մաս։ Իւր գործունէութեան սկիզբը ջերմ կողմնակից եղած է ծրագրի մը, որուն նպատակն էր կամ Սեւան կամ Երիւսու Ս. Խաչ վանքն հինգի միարանութիւն մը՝ Միթիթարեանց օրինակին հետեւելով, ծրագրի մը՝ որ առանձին արգելանք մնացած է եւ որուն մասնակից էին Մոսկ. Մանրեանց, Մ. Վ. Սալեմանեան, Վալովեանց եւ, ինչպէս նամակները կը ցոյցեն (տես Գլ. Բ, էջ 19—40)։ Երկար է երբոր զուգին՝ ուր բոս կարելոյն կը շանցուր պարզաբանել Հաճախութեանցի մասնակցութեան շարին 1828ին կեղծ նամակներուն խղիւղի մէջ, որոնք առ Պոլեմիէր գրուած էին յանուն Եփրեմայ կթղ. իշխման Միարանութեան եւ Սինդոքի անունով, որոնք Երիւսի Աշտարակեցւոյ դէմ ուղղուած էին (էջ 40—49 եւ)։ Մանրամասն ներկայացուած են Երիւսեան կարեւոր կթղ. գեղունակներ, անոց դէմ եղած բողոքներն, ինչպէս ինչպէս նաեւ Բլազով նախարարի թղթակցութիւններն այս բողոքներուն առթիւ, որոնց մասնակից էր Հաճախութեանց արդէն անգամ Սինդոքի (էջ 49—102)։ Երկրորդ գլխաւորը կը նկարագրեն Հաճախութեանցի գործունէութեան

թիւնն իւր փոխանորդ Երեւանայ առաջնորդութեան 1834ին, իրեն անգամ նորակազմ Սինդոքի՝ 1836ին Պոլեմիէրայի հրատարակութեան, եւն (էջ 102 եւ)։ Այս փոխանորդութեան յաւաք ամեն թիւնն իւր հասկացած կերպով կը կառարարէր, առ պատմութեան հաստատուն օրինակներ մը, իրեն օրինակ հրատարակուած է հոս (էջ 105—11) «Թեմական կանոնագրութիւն Ս. Թագեոսի վանքի առաջնորդի», որ 1829ին լոյս տեսած էր, Հաստատուն օրինակները Դոնեմանուր համար արգէն 1836ին Դեկ. 11 Սինդոք Ղազար եւ Հաճախութեանց վարդապետներուն յանձնած էր Հայոց կանոնադրի կարգի բերելու, որոշում մը՝ որ անարգին մնայ։ Տխուր գոյնեղով կը նկարագրուի այն ժամանակի իշխմանի մասնակցութեան անհոնամ վիճակն (էջ 120 եւ)։ Աղէքսանդր Բ, որ 1850ին իւր գաղափարով՝ անամբ տեսած էր գրատուն անհոնամ վիճակն, 1860ին կոլկասի փոխարքայի վարչութեան ձեռքը՝ Մատթեոս կաթողիկոսին յայտնել առաւել որ արքունի հրաման մը՝ ձեռագրիները կարգի բերելու եւ ցուցակագրելու։ Ասոր արդիւնքն է կարիքները անհոնամ ծանօթ «Մայր Տուգակը» (Տփլ. 1863)։ Բայց թէ Բն ինչ կերպով կը պահպանէին ձեռագրիները նոյն իսկ երեք ցուցակագրող վարդապետներն, յայտնի է անիւ որ «նորանց գլխաւորը» Դանիէլ վարդապետ (յետոյ եպիսկոպոս), բաւական թուով ձեռագրիներ հաճախել էր արել եւ վերցրել իւր համար եւ միայն նրա մահէց յետոյ ձեռագրիները դարձեալ Ս. Իշխմանի սեփականութիւն եղան (էջ 126)։ Հաճախութեանց արդիւնք ունի իշխմանի մասնակցութեան հաւանական նիւստութեան հոգ տանելով եւ ձեռագրիներ հաւաքելով (էջ 127 եւ, 172—8)։ Երկար էր նկարագրուի նաեւ Երիւսի Աշտարակեցւոյ գործունէութիւնն եւ իւր ժամանակ Հաճախութեանցի վարած այլ եւ այլ պաշտօնները, միշտ իւր մահը։ Սեդրակեան է հոս այս մանրամասնութեանց մէջ մտնել, մանաւանդ թուել զղբի մէջ հրատարակուած բաղմամբ իւր նամակները։

Հաճախութեանցի գլխաւոր գրական գործը կը մնայ «Մարտագրութիւն կաթողիկոս իշխմանի եւ հինգ գաւառացի Արարատայ երկհատար անդադրութիւնն» ծոխ արձանագրութեանց հաւաքամար (տպ. Իշխ. 1842, Հար. Ա—Բ)։ Ստորագրութեան ունենալով «ամենի միանց իսկայն գրի առնել» կրնայիք շատ ակնի թուով մանր ու անընդհատ օրինակներ հրատարակութեան պատկեր, բայց՝ եթէ եղած են ասոնք, այսմ գտնէ լին գտնուր կամ կորուսած են (էջ 131. 1840ին երկարաւոր նկարագրի էջ 258—62)։ Հասած է միայն իւր «Պատմութիւն» իշխմանի վիճակն Դանիէլի կթղ. օրով, որ Սինդոք կաթողիկոսի յիշատակներն հետ լոյս տեսաւ ա խորագրով «Դիւան Հայոց պատմութեան» 8րդ. 1893 (Հաճախութեանցի ծան Հար. Ա, տես էջ 214, Ծան. 5)։ Սինդոքի հրամանով 1837ին կազմած է իշխմանի ձեռագրաց ցուցակն, այն՝ զոր բոլոր գովութեան կը յիշէ։ Բայց թէ Բն ինչ եղած է այս ցուցակը՝ չի գիտցուր։ Վերջուս 1845ին լոյս հանած է Պետեւ

րօսի եպ. Բերթումանց գործքը՝ «Ներգարան ի պէտս վճառականաց եւ ճանապարհորդաց», եւ ընդ Ներսիսյան տեղեկութիւններով նպաստել շատ մը գիտականներու, ի միջի այլոց Մուրավեւի (Տիմո, ասոր ռուսերէն «Հայաստան եւ Վրաստան», սոս. Պետեր. 1848): Բրտէսի Հետ մտերմութիւն եւ թղթատկերութիւն ունենալով՝ կենսագիրը կրցած է գտնել Բրտէսի երկու հայերէն գրած նամակները, որոնք նմանապէս թեամբ հրատարակուած է (տես էջ 187—80) ռուսերէն մը՝ էջ 189: Նմանահաս- նութեամբ հրատարակուած կը գտնենք նաեւ Ղազարի համայնարանի հայերէն-ռուսերէն այն վկայագիրն (տես էջ 191—92), որով 1844ին Շահակեթ ունեանց կ'ընտրուէր նոյն մարմնին թղթ- ատկեր անդամ: 4. 8. 9.

23. Երէնտնց Դ. Ալեւոս, Պատմութիւն 75ամեայ գոյութեան Ներսիսեան Հայոց Հոգեւոր Դպրոցի որ ի Թիֆլիզ (1824—1899): Գործոյս վեայ առանձին յօդուածով խօսած ըլլալով՝ հոս կը նշանակենք միայն տաղարջը:

24. Conybeare F. C., The Armenian Canons of St. Sahak Catholicos of Armenia (390—439 A. D.). Հայագէտ Կոնյեարի անխնայ աշխատասիրութեան արդիւնքն են այս անգամ երկուք թղթատկերներ՝ իրարմէ շատ տարբեր նիւթե- րով: «Աթմանաթ», արամեոստութեան հրատարա- կութիւնն, որուն վեպ նախերեւոյթ թուով խոսե- ցանք (Տիմո, «Հետ», 1899, էջ 24) կը յաւորէր ենք Սահակայ կանոնադր թարգմանութիւն մը, եւ ներքին խիկարայ խրատաց հրատարակութիւնը չէո համառօտեալ կը խօսինք ասոնց առաջնայ վեպ, խիկարայ մասին յատուկ յօդուած մը նախերեւոյթ:

«Աթմանաթ» Առաւելու արամեոստութիւններն, Դեկանմաների թուայն մէջ կը հրատարակէ Հայոց- գէտը Սահակայ կանոնները՝ այս առաջին անգամ՝ անդգնելին թարգմանութեամբ, եւ ընդհանրա- պէս առաջին անգամ՝ որ եւ եւրոպական նոր թե- ղուաւ մը: Կանոնները՝ որոնք ամէն կանոնագրոց մէջ կը գտնուին (տես «Յուցակ», 1146) լոյս տեսած են՝ ինչպէս ծանօթ է, «Սոփերաց Բ. հատորին մէջ» («Սոփ», Բ., 71—134): Եւ միայն լատիներէն լե- ղով թարգմանուած էին Անճարականի՝ Դոմիո- նաւոր Մայի բազմահատոր հաւաքման մէջ (Ang. Mai, Script. vet. nova coll. X, 2, p. 277—90): Բաղուածները կը գտնուին նաեւ Ալեւ եպի. Միխիթ արեանցի փողոփոց պատմութեան մէջ, եւ այլոք: Թարգմանութիւնն ամբողջական է, պո- րուանակելով կանոնացոց վեց գլուխներն ալ, այսինքն՝ Ա. «Թե որպէս պարտ է Եպիսկոպոսաց ունել զնե- ամանիս սրբոյ Եկեղեցւոյ» (Թրգմ. էջ 829—32). Բ. «Գաղապ. Բերկախկոպոսաց թէ որպէս պարտ է զկանոնական կարգն հաստատուն պահել» (Թրգմ. էջ 832—4). Գ. «Կարգ. քահանայոց առ փողոփը- րական եւ նոյնի փողոփականաց հնաշնորհա- թիւն եւ կարգ ուղղութեան առ քահանայոյ» (Թրգմ. էջ 834—8). Դ. «Թե որպէս օսահանքաւ կարգ ռախի եւ որոշման վանաց» (Թրգմ. էջ 838—43). Ե. «Թե որպէս պարտ է Եպիսկոպոսաց պա- հել զքանոն եկեղեցւոյ կամ՝ սրոց որպէս մատա- կարարել» (Թրգմ. էջ 843—46) եւ Զ. «Գիր առ-

անդուլթեան յաղագի կարգի սպասուորաց եկե- ղեցւոյ եւ պողոփ փողոփականաց» եւն (Թրգմ. էջ 846—48): Բնագիրն մէջ՝ ինչպէս ծանօթ է, այս վեց հաստատմաններն իբրեւ վեց զատ զատ թրուլթիւններ են, իսկ Հայագէտը ամբողջն իբրեւ մէկ գործ նկատած՝ ուստի եւ վեց «գլուխներ», բաժնած է կանոններու: Թարգմանութեան մասին աւելորդ է ըսել թէ եղած է ամենայն իմաստով, թեւեւ մէկ երկու մուլթ կետերու մեկնութեան մա- տին կրնայ թերեւս խնդիր ըլլալ:

Թարգմանութեանս մէջ միայն տեղ տեղ քանի մը ծանօթութիւններ գրած է Հայագէտն, ինչպէս սկիզբն ալ համառօտ յառաջբան մը (էջ 828—9) վասն զի մտադր է այս կանոնաց մասին ընդարձակ քննութիւն մը հրատարակելու: Եւ առաջբանին մէջ համառօտեալ կ'սկսնարէր զրէր այն յիշատակարանին (Սոփ. Բ. 115) որուն համեմատ «Այս Սահակաւորութիւնի կարգաց գրեցողը հրա- մանու Ս. Սահակայ... Ընթեւել կ'ըսէր նահատա- կէն ի տեսանէն Գրիգորի» խորհմանցս միայն է Թեւեւ ի Հայոց եւն, կցելով առ խորհրդանու- թիւնը՝ «Հոս հաւանական է որ առաջին շրջը գլխոց նիւթին մեծ մասը Դ. դարու առաջին կեսին վերաբերէ, եւ Հայերէնս ըլլայ հիմայ կրօնաւոր- յոյն բնագրի մը թարգմանութիւնը: Սակայն տա- րակուական է թէ Գրիգոր Իւստուրիոն ըլլայ առ- անց անմիջական հեղինակը. եւ ոչ ալ հաւանու- թեան է թէ ծիշդ այն ձեւով, զոր Սահակ առաւ- կանոնաց, հասած ըլլան ասոնք մեղի: Այսպէս Դ. Գլխուն Բ. Կանոններ մէջ յիշատակութիւն կ'ըլլայ Ս. Առաւելուածներ մօտին: Նոյն իսկ Հոսով՝ այսպիսի տես մը չէր հաստատուած Ի. դարու յա- առջ, եւ անբերանելի է որ այս ամեն աստուած ըլլայ ի Հայոս այսպիսի կանոն փամանակու: Աստի սկիզբունքն է որ կանոնաց ընդմիջարկութիւն կրած են: Դարձեւ ժամանակէ կ'ընէ Հայագէտը կա- նոնացոց քանի մը կետերուն վեպ, որոնք միւս եկե- ղեցեաց մէջ չեն գտնուիր, յատկապէս մատաղի տոբրութեան: Ասոր մասին կը խոստանայ աւելի մանրամասն գրել, ի մասնաւորի Հոբոհայւց գործ- լերէն օգտուելով: «Ար յուսած գարեհայ, կը յուսելու, քննել այս կանոնաց կապը հին յունական կանոնաց մեծ զանգուածին հետ եւ ցուցնել թէ որչափ լոյս կը արձանէ դանոնքն ներքապէս Արեւելոյ լորիտանեկց Դ. եւ Ե. դա- րու պահոց եւ ամսոց, խորհրդոց, կերպն, եկե- ղեցեաց եւ վանոց պատմութեան վեպ»: Այս աշ- խատիրութիւնն անշուշտ չի յայտարար լոյս տե- նելու: 4. 8. 8.

25. Conybeare F. C., Harris Ren- del J. and Lewis Smith A., The Story of Ahikar from the Syriac, Arabic, Armenian, Ethiopic, Greek and Slavonic Versions. Խի- կարայ պատմութեան եւ խրատաց գեղեցիկ հրա- տարակութեան մասին տես առանձին յօդուածը:

26. Թիշինսն Ի. Բերկախ Ընթերցողաւ: Մարկիոնիսիան Երեւանի արքայած թաղմանից երբա- կան-ընթերցարաններու մէջէն իրաւօր կրնայ գնահատուիլ փորձառութեան վեպն ձեւուած ու չափուած Բերկախ-ընթերցարանին «նորութիւնն

ու առաւելութիւնը նախորդ հրատարակութեանց վրայ։

Մասնական յորիմածութենէն արդէն կը տեսնուի որ Յարգ. Հեղինակը շանացած է ըստ կաւելոյն իւր այս գառափորքը մտադր մանկուայն գիրականացը ընելով՝ զերէնը՝ «սկսածաւալին տառապանքներէն ըստ կարելոյն ինչպիսիւ»։ Սակայն այսպիսի՝ նոր մեթոտով շարագրուած գառափորքէ մ'աւելի գործնական մեթոտ տեսնել բազմալի էր։ Աշխատութիւնն աւելի գործնական կ'ըլլար եւ աւելի արդիւնալից, եթէ քերականն ի գիր եւ ի պատմին ըլլար. այսինքն ամէն մէկ պատկերին ընծայած գաղափարն իւր յատուկ անուամբը նշանակուած ըլլար, որով աղան պատկերացը միշտորգրութեամբ կրնար անհնա տակը նշանակուածը կարգալ եւ ահա այս եղանակաւ քիչ ժամանակուան մէջ վարժ կրնար ընթեւանուի։ Աւելորդ է ըսել թէ արդէն եւտրոպական պարոցներէ մէջ այսպիսի քերականներն ի գործածութեան են։

Երգ. Հեղինակն իւր աշխատարկութեան վերջէ 31/2 թղթի մէջ ամփոփած է գրական ու գառափորական համառած ու օգտակար խնդիրներ, խոստովանելու ենք որ ուղղաբաղական մասին մէջ Երգ. Հեղինակին ամփոփյալ մասամբ համաձայն չենք եւ տեղը ալ այս խնդրոյն վրայ ծանրանալ մեզի չենք երբ, որուն վրայցը արդէն «Հանդիս», 1898 թուերուն մէջ ըստ բաւականի խոստած է։

Երգ. Հեղինակն Ազգին տակը կողով տեսնելով, քաղ համարած է այս ճշմարտութեան, թէ՛ ազգի մ'ապագայ յառաջացման միջոցի հիմն ու պայմանն է սերնդեան խոստովանութիւնն վիճալը, որ նախնապէս մանկանց արուած կրթութեան ատօնանէն կրնայ չափուիլ։ Ահա այս միտմանաւ իսկ ու անմիտ գառափորականութեամբ կամ գառափորականութեամբ տխրել մանկանց բեղմնաւոր միտքն խոստովանալը ալփոյն անուշաց համար օգտակար դասեր կ'աւանդէ։

27, 28. Պայտաւարանմ Գ. Հատուցոյն օրացոյ հատուցոյ եւ ընդունիլ։ Երկուքն ալ Պրոսպայի Արեւելեան Որբանոցին սեպհականութիւն են։ Առաջինը՝ զոր յօրինած է Կ. Ս. Պրոսպայ, ամսաբալական մասն՝ օրացոյցն եւ ամսացոյցն է միայն։ Նշանակուած են օգրեւ փոփոխութիւններն եւ իշխանաց գահակարութեան, ծննդեան օրերն եւն։ Իսկ երկրորդը առաջնոյն ընդարձակն է՝ ունենալով ալ եւ այլ ծանուցումներ, կարեւոր գիտութիւններ, առողջապահութեան վրայ՝ «սկի խրատներ», բնատանկական, գիտական պատմ. եւ ամենէն աւելի բարդական ընտիր կտորներ. մէկ խաղով ըսենք, անցեալ տարւան արեւցոյցն աւելի ծոն եւ հետաքրքրական պարունակութեամբ։ Անշուշտ իւրաքանչիւր ոք հաշիւ փոփոխութիւն պիտի չնայն ալ պիտի ընտիր կտորն ոք ձեռք բերելու, զիստաւարար գիտելով որ Որբանոցի մը սեպհականութիւնն է։

ԱՅԳՈՐԴԻ ԹԵՐԹՈՐԻ ԺԱՂԱԿՈՒՆՅԱՆ

1. Նուպար Փաշա Գ. — 2. «Բիւզանդիոն» Ս. Գրոց աշխարհաբար Նոր Եւրոպականութեան ակտիւն։ — 3. Հայերն ի Պարսիս։

Օգտակար գիտելիքներ։

1. Նուպար Փաշա Գ. Ամպոյ 15ին Պարսիսէ հեռագիրը գումար ազգին պարտաւորներէն միոյն՝ Նուպար Փաշայի մահանոց բոթը։ Նուպար Փաշա վերջին տարիներս իւր քաղաքայն առողջութիւնը դարմանելու համար իւր գործունեութեան փայլուն ասպարէզէն Պարսիս քաղաքն էր։ Նշանած ի Զմիւռնիս՝ իւր նախնական կրթութիւնն առաւ Պարսիս (ըստ օմանը Հելուեայի մէջ) եւ դեռ 16ամեայ մանուկ՝ երբ զինուորական վիճակի մտնելու համար բարձր տաղանքն ըստին անշուշտ կ'աւելնէր ինչ-ինչը գիւսանալիս ամենամեծ ասպարէսէն, հետեւեալ լով իւր հօրեղորդը՝ համառաւար Պոզուր Պէլի՝ Եգիպտոսի նախարարապետին ձայնին՝ ուր զինքը կը հրաւիրէր ապալով արտաքին գործոց պաշտօնատեսին մէջ թարգմանի պաշտօնը. անշուշտ համառ սկիզբ մը, այնչափ աւելի՝ որչափ առաւել ապա Նուպար Փաշա իւր ուշիմութեամբն եւ մեծամեծ ճիւղեր կրնայ բարձրանալ գիւսանալիս ամենամեծ ասպարէսներէ։

Նուպար Փաշա իւր երկրորդ հայրենեաց շատ երկար ծառայեց՝ մեծամեծ արդիւնքներ ապալով։ Ընդհանրապէս Եգիպտոս քիչ բան պարտական չէ Նուպարի առօրին եւ ի մասնաւոր Նուպարին, Նուպար Փաշա մեծանուն Մեկինա հանդիսացած է՝ ոչ միայն հայ անհատներու ներթափանք բարիք ընելով՝ այլ իւր ազգին անցեալին եւրոպացոց ճանչցնելու համար՝ հրատարակել տալով Անալիսի փոփոխութիւնն եւ ինչպէս ժամանակին կը լուսնէ՝ «Սիւսանայ», զազգիներէն թարգմանութեան համար յատկացնելով իւր 10.000 ֆրանք եւն։ Նուպար Փաշա վախճանեցաւ իւր 73—74ամեայ, ոչ միայն իւր մեծաւարներն՝ այլ նաեւ բազմալի հայ ազգն ի խոր սուգ համակնլով, որ կը կորսնցնէր ի նմա իւր Բիւզանդի, հայ Բիւզանդի մը, առանց զինքն անխնայալոյն անխնայութեան ու ներգալութիւնն ունենալու։

2. «Բիւզանդիոն» Ս. Գրոց աշխարհաբար նոր թարգմանութեան ակտիւն։ Նշանած է որ ակէ իւր 50 տարի յառաջ՝ Առաւմտեալեան ընկերութիւնն (Bibel-House) Ս. Գրոց հայերէն թարգմանութիւն մը հրատարակեց արեւմտեան աշխարհաբարով, Նշոյն ընկերութիւնը վերջեւ կը գիտէ երկրորդ հրատարակութեան մ'ալ հանել, առաջին թարգմանութիւնն արագբեւով՝ որուն առ ի փորձ՝ արդէն 1897ին Մատթէոսի առաջին տարի գլուխները տպուած էին, ինքնուրեւելով նոյն ակտիւն ասուծ նաւոր եկեղեցականներն եւ այլ գիտական անմէկներէն՝ որ ըլլալու նոր թարգմանութեան լեզուին նկատմամբ իրենց կարծիքն յայտնելու ճրուած պատասխաններէն՝ կարելի եղաւ երեք կողման բաժնել կարծիքները, որոնց առաջինը՝ հնոյն վրայ մնալ կը բաղձայ. երկրորդն՝ աւելի դրամարի մերձեցնալ, պահել անոր ոճերն ու բառերն, առանց անհասկանալի ընելու. երրորդն՝ մաքուր աշ-

